

Marceli Handelsman

Historyka

opracował

Piotr Węcowski

Warszawa, 2010

O KSIĄŻCE

Historyka Marcelego Handelsmana została spisana w wyniku potrzeb pedagogicznych powstałych z braku posiadania podręcznika, który w prosty sposób przybliżyłby studentom historii zagadnienia metodologiczne oraz teoretyczne dziejopisarstwa. Dlatego też publikacja została przystosowana do ówczesnego programu kształcenia historyków i przez wiele lat używana była w dydaktyce jako podręcznik oraz podstawowe źródło wiedzy z zakresu metodologii. Materiał został ułożony w taki sposób, aby

przeprowadzić czytelnika od zagadnień najłatwiejszych, do trudniejszych i bardziej złożonych.

Część pierwsza, na którą składa się ogólne wprowadzenie w kluczowe i elementarne pojęcia, została wyłożona w sposób prosty i na tyle przejrzysty, aby jej zrozumienie nie stanowiło problemu zarówno dla studentów pierwszych lat studiów historii, jak i dla laika z historią nie związanego. Wychodząc od pojęcia historii, autor zapoznaje czytelnika z przedmiotem jej badań, zadaniami, rodzajami oraz metodologią. Stara się nakreślić jej pojęcie, zakres oraz miejsce wśród innych nauk.

W dalszej części autor zapoznaje czytelnika z podstawowymi zagadnieniami z zakresu heurystyki, krytyki źródeł i hermeneutyki, opracowania oraz wykładu. Wprowadza czytelnika w szereg czynności krytycznych, które w znacznym stopniu usprawnić mają jego pracę. Oprócz objaśniania podstawowej terminologii i szczegółowego wyjaśniania niezbędnych zagadnień, autor nie stroni od udzielania praktycznych wskazówek, których głównym celem jest usprawnienie pracy studenta. Zaczynając od podstawowych zagadnień, takich jak, w jaki sposób przygotować się do kwerendy bibliotecznej, poprzez uwagi na temat sposobu korzystania ze źródeł, ich badania, datowania oraz analizowania aż po opracowanie, uporządkowanie i przygotowanie materiałów do publikacji oraz zasady i rodzaje wykładu historycznego. Ostatnia część publikacji, będąca raczej traktatem teoretycznym, w którym autor zawarł próbę naukowego ujęcia zasad poznania historycznego, została zadedykowana studentom starszych lat lub wprawionym badaczom, którzy posiadają własne metodyczne podstawy.

Dodatkowo każdy rozdział oraz podrozdział opatrzony został bogatym materiałem bibliograficznym, który obecnie ma głównie charakter historyczny, lecz w chwili publikacji stanowił bogate źródło o literaturze przedmiotu. Pomimo wielu lat dzielących od ukazania się książki, wciąż pod wieloma względami zostaje ona niezastąpiona i aktualna.

O AUTORZE

Marceli Handelsman urodził się w 1882 r. w polskiej rodzinie żydowskiej. W roku 1900 ukończył V. Gimnazjum Męskie w Warszawie ze złotym medalem. W latach 1900-1904 odebrał wykształcenie prawnicze na Wydziale Prawa Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego uzyskując złoty medal za rozprawę dyplomową. Wybór kierunku studiów

prawdopodobnie został podyktowany względami pragmatycznymi. Już wtedy Handelsmana interesowała historia, lecz studia prawnicze zapewnić mu miały przede wszystkim wykształcenie zawodowe oraz pracę, o którą w czasach intensywnej rusyfikacji było niezwykle ciężko.

Handelsman już w trakcie studiów prawniczych uczęszczał na wykłady historyczne, które pozwoliły mu na rozwój pobocznych zainteresowań. Wiedzę, której nie mógł zdobyć na uniwersytecie, uzupełniał własną lekturą, dociekliwością i ciężką pracą. Po ukończeniu studiów podjął aplikację adwokacką w kancelarii wuja, Marka Kuratowa. Ostatecznie postanowił jednak poświęcić się pracy naukowej w dziedzinie historii, dlatego też miesiąc później wyjechał na studia do Berlina, gdzie uczęszczał na wykłady nie tylko z historii, ale także m.in. literatury, filozofii i antropologii społecznej.

W skutek zaostrzenia się walk rewolucyjnych w Polsce w październiku 1905 r., Handelsman postanowił powrócić do kraju, aby czynnie włączyć się w antycarskie działania. W trakcie swojej wizyty prowadził m.in. wykłady z historii powszechnej. Pobyt ten nie trwał jednak długo. Pod namową przyjaciół Handelsman powrócił do Berlina, aby kontynuować studia, jednak jego aktywność polityczna nie zmalała. Poza wykładami rozwijał pracę oświatową PPS wśród polskich robotników. Publikował na łamach wydawnictw partyjnych i przez kilka miesięcy był redaktorem *Gazety Chłopskiej*. W konsekwencji tejże działalności został wydalony z Prus w 1906 r.

Po opuszczeniu Berlina udał się do Paryża, gdzie ostatecznie porzucił działalność polityczną na rzecz nauki. Studia kontynuował w École nationale des chartes oraz Collège de France. Tam, pod kierunkiem Gabriela Monoda, napisał pracę doktorską pt. *Napoléon et la Pologne 1806*, którą wydał w Paryżu, lecz obronił w 1909 r. pod kierunkiem Gerarda Meyera von Knonau, w trakcie swojego krótkiego pobytu w Zurychu. W Paryżu przebywał do 1912 r., kiedy to postanowił powrócić do Polski. Jesienią został wykładowcą historii powszechnej w Towarzystwie Kursów Naukowych w Warszawie. Wznowił także działalność w Towarzystwie Naukowym Warszawskim, którego był członkiem od 1908 r. W 1915 r. objął stanowisko wykładowcy historii nowożytnej na Uniwersytecie Warszawskim, z którym był związany aż do wybuchu wojny w 1939 r. Tam też uzyskał tytuł profesora zwyczajnego. W latach 1930-1931 doprowadził do utworzenia Instytutu Historycznego, którego został dyrektorem.

Działalność Handelsmana nie ograniczała się jedynie do Uniwersytetu Warszawskiego. Przez wiele lat umiejętnie łączył zamiłowanie do działalności pedagogicznej oraz naukowej, a jego pozycja jako naukowca, zarówno w kraju, jak i zagranicą, stale się umacniała. Działał w Towarzystwie Miłośników Historii, gdzie m.in. sprawował funkcję redaktora *Przeglądu Historycznego* (1918-1939), oraz w Towarzystwie Naukowym Warszawskim. W latach 1925-1939 był delegatem Polskiego Towarzystwa Historycznego w Międzynarodowym Komitecie Nauk Historycznych, a w roku 1938 stał się członkiem Komitetu Organizacyjnego Międzynarodowych Kongresów Historycznych. Był także członkiem Polskiej Akademii Umiejętności, Akademii Nauk Moralnych i Politycznych w Paryżu, Szkoły Nauk Sławistycznych w Londynie, Królewskiego Towarzystwa Naukowego w Pradze, Instytutu Słowiańskiego w Pradze, Royal Historical Society w Londynie, Centre International de Synthèse w Paryżu, wreszcie honorowym członkiem Towarzystwa Historycznego Węgierskiego. Ponadto był też członkiem zarządu Société d'Histoire Moderne w Paryżu oraz inicjatorem powołania Federacji Towarzystw Historycznych Europy Wschodniej i redaktorem wydawanego przez nią czasopisma.

Działalność Handelsmana nie ograniczała się jedynie do nauki i pedagogiki, jego zainteresowania sięgały znacznie dalej – angażował się nie tylko w życie polityczne, ale także kulturalne kraju. Przewodniczył Towarzystwu Badań Zagadnień Międzynarodowych. Był także jednym z założycieli oraz wiceprezesem Instytutu Badań Narodowościowych (1921). W

1937 r. współtworzył Klub Demokratyczny w Warszawie, a rok później – Stronnictwo Demokratyczne.

Po wybuchu wojny, mimo świadomości niebezpieczeństwa i grożącej mu śmierci, Handelsman pozostał w Warszawie, którą wraz z żoną opuścił dopiero w 1941 r. Pod przybranym nazwiskiem Macieja Targowskiego zamieszkał w Podkowie Leśnej, a później w Milanówku. Nieprzerwanie brał czynny udział w życiu naukowym. Współpracował z Biurem Informacji i Propagandy Armii Krajowej oraz prowadził zajęcia dla niewielkiej grupy słuchaczy w ramach tajnego uniwersytetu. W tym okresie rozpoczął także pracę nad biografią Adama Czartoryskiego, której rękopis ocalał w trakcie wojny i został opublikowany w 1948-1950 przez Stefana Kieniewicza.

14 lipca 1944 r. Handelsman został aresztowany i umieszczony w areszcie w Radomiu, a później w Częstochowie, skąd trafił do Gross-Rosen. W lutym 1945 r. więźniów przetransportowano do Nordhausen, gdzie Handelsman zmarł w przededniu wyzwolenia obozu, około 20 marca 1945 r.

WPLYW NA HISTORIOGRAFIĘ

Historyka Marcelego Handelsmana stanowi jedyne, powstałe w okresie dwudziestolecia międzywojennego dzieło, które całościowo objęło zagadnienia teoretyczne i metodologiczne z zakresu historii. Przez cztery dekady publikacja stanowiła podstawowy podręcznik akademicki oraz swego rodzaju oficjalne stanowisko polskiego środowiska historycznego na temat zagadnień metodologicznych. Dzieło Handelsmana uznać można za podsumowanie jego wieloletniej pracy badawczej, myśli oraz doświadczeń nagromadzony w trakcie całej kariery naukowej.

Ogromny wpływ na ukształtowanie się myśli metodologicznej Handelsmana niewątpliwie miały jego bogate życiowe doświadczenia. Jako jeden z niewielu w ówczesnym czasie miał możliwość odebrania wielokulturowego wykształcenia, które umożliwiło mu poznanie różnych, nieraz odmiennych spojrzeń na zagadnienie historiografii. Wspomnieć należy także, że w swoich badaniach dał się poznać jako badacz wielu dziedzin. Nie ograniczał się do jednej tematyki, a raczej sięgał do różnych zagadnień. To dało mu możliwość szerszego spojrzenia na zagadnienia metodologiczne i tym samym skłoniło do pogłębionej refleksji. Od samego początku kariery na Uniwersytecie Warszawskim prowadził także zajęcia metodologiczne, których nie traktował jako obowiązku, a raczej możliwości uczenia się wraz ze studentami. W jego tekstach znaleźć można wzmianki o tym, że wiele z jego przemyśleń miało miejsce w właśnie chwili przygotowywania zajęć. To pokazuje, że *Historyka* jest efektem wieloletnich pogłębionych przemyśleń i badań prowadzonych na przestrzeni całej kariery.

Głównym celem, który przyświecał autorowi była chęć wypełnienia luki w literaturze oraz rozbudowanie i ugruntowanie świadomości historycznej wśród młodego pokolenia badaczy. Jego wytrwała i wieloletnia analiza zaowocowała rozległą refleksją metodologiczną i pozwoliła na skonstruowanie spójnego systemu poglądów, przy użyciu którego badał kolejne zagadnienia problemowe. Na własne potrzeby tworzył także słownik terminologiczny, który wykorzystywał w swoich późniejszych badaniach. Praca powstawała etapami wraz z rozwojem myśli Handelsmana, a jej zakres zmieniał się na przestrzeni dwóch opublikowanych wydań. Porównując oba dzieła, spostrzec można, że myśl metodologiczna Handelsmana dojrzewała przez całą jego karierę. Pierwsze wydanie *Historyki* stanowić miało podręcznik, którego głównym założeniem było uporządkowanie wiedzy metodologicznej w taki sposób, aby móc stopniowo wprowadzić studenta w arkana rzemiosła. Zagadnienia uporządkowano tak, aby prowadziły od najprostszych do tych trudniejszych. A każdy poruszony problem poparty został licznymi przykładami z własnej praktyki badawczej oraz

doświadczeń ówczesnych czołowych polskich historyków. Zaś już drugie wydanie, uzupełnione o obszerny rozdział, parę podrozdziałów oraz nową literaturę, stanowiło już nie tylko podręcznik dla studentów, ale było kierowane także do doświadczonych badaczy. W swoim dziele Handelsman zamieścił także obszerny materiał bibliograficzny, który obecnie ma zdecydowanie charakter historyczny, lecz w chwili publikacji stanowił bogate źródło wiedzy na temat literatury przedmiotu. W swoich poszukiwaniach starał się sięgać do literatury nie tylko polskiej, ale także niemieckiej, francuskiej, amerykańskiej i angielskiej. Na bieżąco śledził dokonania kolegów z innych krajów w dziedzinie badanej przez niego tematyki.

Wiele spośród poruszonych przez Handelsmana zagadnień, zostało omówionych bardzo trafnie i szczegółowo. Niestety nie wszystkie zostały przez niego dopracowane i rozwinięte w takim stopniu, w jakim sobie tego życzył. Mimo to przez kolejne czterdzieści lat praca Handelsmana pozostawała jedyną, która omawiała teoretyczne podstawy nauki historycznej na gruncie polskim. Omówienia tego, tak ważnego i obszernego zagadnienia, przez wiele lat nikt później nie powtórzył.